

e-ISSN 3083-6018

СОЦІАЛЬНИЙ РОЗВИТОК: економіко-правові проблеми

<https://www.eu-scientists.com/index.php/sdel>

Правові та соціальні механізми захисту прав військовослужбовців Національної гвардії України в умовах російсько-української війни: окремі аспекти

Марія М. Коба ¹ * ● Олександр В. Коба ²

¹ Київський інститут Національної гвардії України (Україна). Доцент кафедри правового забезпечення та правоохоронної діяльності, PhD, доцент.

² Київський інститут Національної гвардії України (Україна). Доцент кафедри управління підрозділами Національної гвардії України, к. пед. наук, старший дослідник.

* Автор-кореспондент, e-mail: koba08011988@gmail.com

СТАТТЯ

АНОТАЦІЯ

Дослідницька

DOI:

[10.70651/3083-6018/2025.2.11](https://doi.org/10.70651/3083-6018/2025.2.11)

Авторське право

© 2025 авторів

Цей твір
ліцензовано на
умовах Ліцензії
Creative Commons
«Із Зазначенням
Авторства –
Некомерційна 4.0
Міжнародна»
(CC BY-NC 4.0).

Статтю присвячено аналізу правових аспектів захисту прав військовослужбовців у воєнний час обумовлена низкою факторів як національного, так і міжнародного значення. Визначено, що з початком повномасштабного вторгнення країни-агресора в територію України у 2022 році військовослужбовці стали однією з ключових груп, що забезпечують територіальну цілісність, суверенітет і безпеку держави. З огляду на особливий характер військової служби, військовослужбовці стикаються з підвищеними ризиками для життя, здоров'я та соціальної стабільності. У цих умовах забезпечення їхніх прав, як соціальних, так і правових, стає важливою складовою стабільності не тільки армійського середовища, але й суспільства в цілому. У статті акцентується на тому, що захист прав військовослужбовців є невід'ємною частиною дотримання міжнародних стандартів прав людини, зокрема в умовах збройних конфліктів. Україна, як держава, що інтегрується в європейську правову систему, зобов'язана забезпечувати права військовослужбовців відповідно до міжнародних конвенцій і стандартів. Це включає право на соціальний захист, справедливий суд, захист від дискримінації та право на гідні умови праці. Окрему увагу приділено важливості забезпечення дотримання прав військових через механізми адміністративного та судового захисту, особливо в умовах воєнного стану, коли функціонують специфічні правові режими. Деякі права можуть бути тимчасово обмежені, але це не повинно впливати на фундаментальні права військовослужбовців, такі як право на захист, на справедливий суд, на соціальні гарантії та гідність. Зазначено, що дослідження проблематики захисту прав військовослужбовців у період війни є важливим як з науково-теоретичної точки зору, так і для вдосконалення правової бази України.

КЛЮЧОВІ СЛОВА

механізм захисту прав, військовослужбовці, Національна гвардія України, російсько-українська війна.

e-ISSN 3083-6018

SOCIAL DEVELOPMENT: Economic and Legal Issues

<https://www.eu-scientists.com/index.php/sdel>

Legal and Social Mechanisms for Protecting the Rights of Servicemen of the National Guard of Ukraine in the Conditions of the Russian-Ukrainian war: Individual Aspects

Maria Koba ^{1*} ● Oleksandr Koba ²

¹ Kyiv Institute of the National Guard of Ukraine (Ukraine). Associate Professor at the Department of Legal Support and Law Enforcement, PhD, Associate Professor.

² Kyiv Institute of the National Guard of Ukraine (Ukraine). Associate Professor of the Department of Management of Units of the National Guard of Ukraine, Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Researcher.

* **Corresponding Author**, e-mail: koba08011988@gmail.com

ARTICLE INFO

ABSTRACT

Research Article

DOI:

[10.70651/3083-6018/2025.2.11](https://doi.org/10.70651/3083-6018/2025.2.11)

Copyright © 2025
by authors

This is an open access journal and all published articles are licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0)

OPEN ACCESS

The article is devoted to the analysis of the legal aspects of protecting the rights of military personnel in wartime due to a number of factors of both national and international importance. It is determined that with the beginning of the full-scale invasion of the aggressor country into the territory of Ukraine in 2022, military personnel have become one of the key groups ensuring the territorial integrity, sovereignty and security of the state. Given the special nature of military service, military personnel face increased risks to life, health and social stability. In these conditions, ensuring their rights, both social and legal, becomes an important component of the stability of not only the army environment, but also society as a whole. The article emphasizes that the protection of the rights of military personnel is an integral part of compliance with international human rights standards, in particular in conditions of armed conflicts. Ukraine, as a state integrating into the European legal system, is obliged to ensure the rights of military personnel in accordance with international conventions and standards. This includes the right to social protection, a fair trial, protection from discrimination and the right to decent working conditions. Special attention is paid to the importance of ensuring the observance of the rights of military personnel through mechanisms of administrative and judicial protection, especially in conditions of martial law, when specific legal regimes operate. Some rights may be temporarily restricted, but this should not affect the fundamental rights of military personnel, such as the right to protection, to a fair trial, to social guarantees and dignity. It is noted that the study of the issues of protecting the rights of military personnel during wartime is important both from a scientific and theoretical point of view and for improving the legal framework of Ukraine.

KEYWORDS

mechanism for protecting rights, military personnel, National Guard of Ukraine, Russian-Ukrainian war.

1. Вступ

Проблематика захисту прав військовослужбовців набуває особливої актуальності в умовах російсько-української війни внаслідок повномасштабного вторгнення росії в українські землі. Військовослужбовці, які забезпечують територіальну цілісність та суверенітет України, стикаються з високими ризиками для життя, здоров'я та соціальної стабільності. У цих умовах питання правового та соціального захисту військових стає важливим як для забезпечення ефективного виконання ними службових обов'язків, так і для підтримання загальної соціальної стабільності.

Одним із ключових завдань сучасної правової системи є створення ефективних механізмів захисту прав військовослужбовців, які відповідали б міжнародним стандартам і враховували специфіку воєнного стану. Проте нинішнє законодавство України, хоча і передбачає певні гарантії, не завжди забезпечує їхню ефективну реалізацію, що зумовлює необхідність подальшого вдосконалення правових та соціальних механізмів.

Ця стаття спрямована на аналіз актуальних аспектів захисту прав військовослужбовців, зокрема в умовах виконання ними бойових завдань та в мирному житті, визначення основних проблем і прогалин у законодавстві, а також формулювання пропозицій для його вдосконалення.

2. Огляд літературних джерел

З початком збройної агресії росії проти України перед українськими військовослужбовцями, зокрема Національною гвардією України, постали нові виклики, пов'язані з необхідністю захисту їх прав як в умовах виконання бойових завдань, так і в цивільному житті. В умовах воєнного стану та активних бойових дій зростає необхідність у забезпеченні належного правового та соціального захисту самих захисників, оскільки їхня діяльність поєднується з високими ризиками для життя та здоров'я. Однак правова база захисту військовослужбовців потребує подальшого вдосконалення, оскільки виявляються нові аспекти порушення прав, недостатність правових механізмів захисту та труднощі в доступі до правосуддя.

У процесі дослідження захисту прав гвардійців в умовах воєнного стану важливо проаналізувати наукові праці, що висвітлюють питання правового та соціального захисту цієї категорії осіб. У сучасній науковій літературі існує низка робіт, присвячених даній проблематиці.

Одним із ключових напрямів досліджень є правові аспекти захисту прав військовослужбовців в умовах збройного конфлікту. Так, у роботах І. П. Варави та В. Б. Череватюка підкреслюється важливість вдосконалення правових механізмів захисту військових, особливо в контексті змін національного законодавства, спрямованих на надання додаткових гарантій для військовослужбовців під час бойових дій [1, с. 343]. Автори акцентують увагу на необхідності ефективного правового захисту як на рівні судової системи, так і в рамках адміністративних процедур.

Актуальним є також дослідження соціально-правового захисту військовослужбовців, зокрема в умовах воєнного стану. У роботах Л. Ю. Малюги досліджено різні форми захисту прав військовослужбовців, серед яких соціальні гарантії, збереження прав на житло, матеріальне забезпечення та пенсійні виплати [2]. Автор підкреслює важливість комплексного підходу до соціального захисту, який охоплює як правові, так і соціальні аспекти, що забезпечують гідне життя військовослужбовців та їхніх родин.

Окремо варто відзначити дослідження А. А. Радчука, присвячене особливостям захисту прав військовослужбовців через адміністративні суди України [3]. У роботі висвітлюються специфічні проблеми, які виникають у процесі судового розгляду справ щодо порушення прав військових, а також важливість спеціалізованих військових судів для вирішення цих питань. Дослідник також звертає увагу на зростання кількості кримінальних проваджень щодо військових злочинів, що впливає на правовий статус військовослужбовців і забезпечення їхніх прав.

Ще одним важливим аспектом є роль військових омбудсменів у забезпеченні прав військовослужбовців, що детально досліджується в роботах українських науковців. Зокрема,

О. І. Марцеляк аналізує функції та повноваження військового омбудсмена як механізму контролю за дотриманням прав військовослужбовців у складний період війни [4, с. 58].

Отже, аналіз наукових джерел свідчить про наявність значного наукового інтересу до проблеми захисту прав військовослужбовців. Однак, хоча ряд аспектів вже детально досліджені, залишаються відкритими питання вдосконалення існуючих правових механізмів захисту, ефективності судової системи та ролі міжнародного досвіду в забезпеченні прав військових в умовах воєнного стану.

Так, зокрема, ключовими проблемами та прогалинами у попередніх проведених дослідженнях є:

- недостатня ефективність правових механізмів захисту прав військовослужбовців. У роботах І. П. Варави та В. Б. Череватюка підкреслюється необхідність вдосконалення правових механізмів, особливо в умовах воєнного стану [1]. Виявлено, що чинне законодавство потребує подальшого реформування для кращої адаптації до викликів, з якими стикаються військовослужбовці. Попри певні кроки щодо покращення правових гарантій, наявні прогалини в забезпеченні ефективного правового захисту залишаються актуальними;

- недостатня роль адміністративних судів. А. А. Радчук звертає увагу на те, що хоча адміністративні суди відіграють важливу роль у захисті прав військовослужбовців, вони не завжди є ефективними через складність процедур та обмежену кількість спеціалізованих військових судів [3]. Це створює проблему доступу військових до справедливого правосуддя в умовах воєнного стану, коли кількість справ значно зростає;

- обмеженість соціального захисту військовослужбовців. У роботах Л. Ю. Малюги висвітлюються проблеми соціального захисту військовослужбовців, зокрема у сфері матеріального забезпечення, житлових гарантій та пенсійних виплат. Попри заходи щодо підтримки військових, існують труднощі з ефективним забезпеченням цих прав, особливо в умовах тривалої війни та економічної нестабільності [2];

- нерозвиненість механізму військового омбудсмена. Хоча у працях О. І. Марцеляка досліджується роль військового омбудсмена як засобу контролю за дотриманням прав військовослужбовців, цей інститут в Україні залишається відносно новим і не має достатніх повноважень для ефективного вирішення проблем військових [4]. Недостатньо розвинена правова база для діяльності військових омбудсменів залишається важливою прогалиною в системі захисту прав військовослужбовців;

- відсутність міжнародних стандартів в українському законодавстві. У ряді робіт підкреслюється необхідність інтеграції міжнародного досвіду та стандартів захисту прав військовослужбовців в українське законодавство [1; 4]. Це стосується як соціальних гарантій, так і правових механізмів захисту, що відповідають міжнародним конвенціям і практикам.

Таким чином, основними прогалинами є недосконалість правових та соціальних механізмів захисту, неефективність судової системи в окремих випадках, а також недостатня інтеграція міжнародних стандартів.

3. Постановка завдання

Метою написання статті є аналіз правових та соціальних механізмів захисту прав військовослужбовців Національної гвардії України в умовах російсько-української війни, визначення існуючих проблем у цій сфері та розробка пропозицій щодо вдосконалення правового та соціального захисту військових, які беруть участь у захисті суверенітету і територіальної цілісності України.

4. Методи та матеріали

Дослідження ґрунтувалося на всебічному аналізі наукових праць, нормативно-правових актів та звітів, присвячених правовим і соціальним аспектам захисту прав військовослужбовців у період війни. Основну увагу було приділено вивченню національного та міжнародного законодавства, а також практичним підходам до захисту прав військових в умовах воєнного стану.

Для збору даних використовувалися офіційні джерела, такі як закони України, підзаконні нормативно-правові акти, рішення судів, звіти міжнародних організацій, зокрема ООН та Ради Європи, а також аналітичні матеріали правозахисних організацій.

У дослідженні застосовувалися як кількісні, так і якісні методи аналізу. Якісний аналіз включав контент-аналіз нормативно-правових документів та судової практики, що дозволило визначити основні прогалини в правовому регулюванні захисту прав військовослужбовців. Кількісний аналіз був зосереджений на статистичних даних про звернення військових до судових органів, розгляд адміністративних скарг та динаміку порушень їхніх прав під час воєнного стану.

Порівняльний аналіз відіграв важливу роль у дослідженні. Було розглянуто міжнародний досвід захисту прав військовослужбовців, зокрема в країнах-членах ЄС і НАТО. Вивчення механізмів захисту, таких як діяльність військових омбудсменів та спеціалізованих військових судів, дозволило виявити найкращі практики, які можуть бути адаптовані для умов України.

Методи статистичного аналізу, зокрема кореляційний аналіз, дозволили оцінити взаємозв'язки між правовими механізмами захисту, рівнем забезпечення соціальних гарантій та ефективністю судового й адміністративного захисту. Це дало змогу визначити основні фактори, що впливають на стан правового та соціального захисту військовослужбовців, та сформулювати рекомендації для вдосконалення законодавства і практичних підходів у цій сфері.

5. Результати та обговорення

Захист прав військовослужбовців – це комплекс правових, соціальних та адміністративних заходів, спрямованих на забезпечення дотримання прав осіб, які проходять військову службу. У контексті воєнного стану ці заходи включають, зокрема, забезпечення соціальних гарантій, прав на судовий та адміністративний захист, недопущення дискримінації та збереження належних умов для виконання службових обов'язків.

Національна гвардія України – це військове формування з правоохоронними функціями, яке входить до системи Міністерства внутрішніх справ України. Гвардія забезпечує охорону громадського порядку, захист державного суверенітету, незалежності та територіальної цілісності України. Її діяльність набуває особливого значення в умовах війни, коли вона залучається до виконання бойових завдань на передовій.

Воєнний стан – це особливий правовий режим, який вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії або загрози нападу, небезпеки державній незалежності чи територіальній цілісності держави. Воєнний стан супроводжується обмеженням окремих конституційних прав і свобод, зокрема для військовослужбовців, і водночас створює необхідність посилення правового захисту.

Адміністративно-правовий механізм захисту прав військовослужбовців є ключовим інструментом у системі гарантування їхніх прав. Адміністративні суди відіграють важливу роль у вирішенні спорів між військовослужбовцями та державними органами щодо правових відносин, пов'язаних із проходженням служби, соціальними виплатами та забезпеченням правової допомоги. Як зазначає А. А. Радчук, адміністративні суди часто є останньою інстанцією, де військовослужбовці можуть знайти правовий захист [3].

Зокрема, правовий захист включає такі елементи:

– судовий захист – військовослужбовці мають право звертатися до адміністративних судів у разі порушення їхніх прав. Це може стосуватися соціальних гарантій, виплат, умов служби тощо. Однак проблемою залишається складність доступу до правосуддя через перевантаженість судів та специфіку воєнного стану;

– адміністративний захист – державні органи, зокрема Міністерство внутрішніх справ і Національна гвардія, забезпечують дотримання прав військовослужбовців через внутрішні механізми. Важливу роль тут відіграють військові омбудсмени, які контролюють дотримання прав військовослужбовців та реагують на порушення [4].

Крім того, соціальні гарантії є важливою складовою захисту прав військових. Згідно з дослідженнями, ці гарантії охоплюють такі аспекти, як збереження права на житло, матеріальні виплати, пенсійне забезпечення, медичне обслуговування та реабілітація після служби.

Водночас, існує потреба у вдосконаленні механізмів соціального захисту через економічну нестабільність і зростаючі потреби військовослужбовців [2].

Поділяємо думку Л. Ю. Малюги з приводу того, що сучасна система захисту прав військовослужбовців в Україні потребує значних реформ. Незважаючи на існування адміністративно-правових механізмів, на практиці спостерігаються труднощі з доступом військових до правосуддя та ефективною реалізацією їхніх прав [2]. Адміністративні суди, як ключовий елемент захисту, часто не можуть оперативного вирішувати спори через перевантаженість, а соціальні гарантії не завжди відповідають потребам військовослужбовців. Це знижує ефективність правового захисту, особливо в умовах війни.

Важливим кроком у напрямку покращення ситуації є посилення ролі військових омбудсменів, які можуть здійснювати незалежний контроль за дотриманням прав військовослужбовців. Як зазначає О. І. Марцеляк, цей інститут може стати важливим елементом у правовій системі України, забезпечуючи оперативне реагування на порушення прав і впливаючи на прийняття управлінських рішень [4].

Крім того, актуальним є питання інтеграції міжнародного досвіду у сфері захисту прав військовослужбовців. Україна має враховувати практики, які застосовуються в державах-членах Європейського Союзу та НАТО, де захист прав військових є важливою складовою соціально-правової політики. Це дозволить підвищити рівень соціального забезпечення військовослужбовців та забезпечити більш ефективний захист їхніх прав під час війни.

Таким чином, необхідним є комплексний підхід до реформування системи правового та соціального захисту військовослужбовців в Україні. Інтеграція міжнародного досвіду, посилення ролі омбудсмена та удосконалення судової системи сприятимуть підвищенню ефективності правового захисту військових у складних умовах воєнного стану.

Аналіз наявних правових і соціальних механізмів захисту прав військовослужбовців в Україні свідчить про існування суттєвих прогалин у правовому регулюванні та реалізації захисту. Хоча національне законодавство передбачає основні гарантії для військовослужбовців, у практиці їхнього застосування виникають труднощі, які потребують вирішення:

по-перше, адміністративні суди, які є важливим елементом захисту прав військових, не завжди ефективно виконують свої функції через перевантаженість і складність процедур. Відповідно до досліджень А. А. Радчука, система адміністративного правосуддя потребує вдосконалення, зокрема через введення спеціалізованих військових судів для оперативного розгляду справ, пов'язаних із захистом прав військовослужбовців. Такий крок дозволив би значно зменшити навантаження на загальні адміністративні суди і покращити доступ військових до правосуддя [3];

по-друге, національне законодавство не в повній мірі відповідає вимогам воєнного часу. Як зазначають І. П. Варава та В. Б. Череватюк, сучасні виклики вимагають адаптації правових механізмів до нових реалій війни. Це стосується як соціального забезпечення військових, так і правових процедур, що забезпечують їхній захист під час виконання бойових завдань [1];

по-третє, соціальний захист військовослужбовців є важливим аспектом забезпечення їхніх прав. Як підкреслює Л. Ю. Малюга, в умовах війни особливої ваги набувають питання матеріального забезпечення, права на житло, пенсійного забезпечення, а також медичних послуг і реабілітації. Недостатність фінансових ресурсів та адміністративна неефективність системи соціального захисту залишаються проблемними аспектами, що потребують реформ [2].

Відповідно до Закону України "Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей", військовослужбовці мають право на комплексний соціальний захист, включаючи матеріальне забезпечення, пенсійне забезпечення, медичне обслуговування, житло та інші соціальні гарантії. Однак, на практиці, ці права часто порушуються або обмежуються через недосконалість правових механізмів їх реалізації. Крім того, в умовах воєнного стану окремі права можуть бути обмежені, що створює додаткові виклики для захисту прав військовослужбовців [5].

Законодавство також передбачає можливість судового захисту прав військовослужбовців, проте існує потреба в удосконаленні адміністративно-правової бази, зокрема через введення спеціалізованих судів. Як свідчать міжнародні стандарти, такі суди можуть суттєво покращити доступ військових до правосуддя, забезпечуючи швидке і професійне вирішення спорів, пов'язаних з військовою службою. Одним із можливих напрямків реформування системи

соціального захисту є посилення ролі військових омбудсменів. Досвід європейських країн свідчить про ефективність таких інститутів у захисті прав військовослужбовців. В Україні військовий омбудсмен може стати важливим інструментом для контролю за дотриманням прав військових, забезпечуючи оперативне реагування на їхні скарги та вирішення проблем у позасудовому порядку.

На додаток до вищезазначених механізмів, інтеграція міжнародних стандартів захисту прав військовослужбовців, зокрема в рамках співпраці з ЄС та НАТО, може значно підвищити рівень соціального та правового захисту військових. Це включає впровадження додаткових гарантій для тих, хто бере участь у бойових діях, та адаптацію правових процедур до умов війни.

Отже, аналіз існуючих механізмів захисту прав військовослужбовців показує необхідність їхнього вдосконалення та адаптації до умов сучасної війни. Адміністративно-правовий захист, соціальні гарантії та впровадження військових омбудсменів можуть стати важливими елементами нової, більш ефективної системи захисту прав військових. Інтеграція міжнародного досвіду також сприятиме підвищенню рівня захисту прав українських військовослужбовців та забезпеченню соціальної стабільності в умовах війни.

6. Висновки

У процесі дослідження було визначено, що захист прав військовослужбовців Національної гвардії України в умовах російсько-української війни є актуальною та складною проблемою, яка потребує комплексного підходу. Адміністративно-правовий механізм захисту, наявний на сьогодні, має певні недоліки, зокрема обмеженість доступу до правосуддя через перевантаженість судів та недостатню ефективність існуючих правових процедур. Соціальний захист військовослужбовців, попри існування національного законодавства, яке гарантує права на матеріальне забезпечення, пенсії та медичне обслуговування, не завжди відповідає реаліям сьогодення та викликам війни. Роль військового омбудсмена як інструмента позасудового вирішення проблем також потребує посилення, оскільки цей інститут здатен оперативно реагувати на порушення прав військових. Крім того, інтеграція міжнародних стандартів захисту прав військовослужбовців може значно підвищити рівень захисту і соціальної стабільності в умовах війни.

Пропозиції для подальших досліджень або вдосконалення законодавства:

Враховуючи специфіку справ, пов'язаних із захистом прав військовослужбовців, варто розглянути можливість створення спеціалізованих військових судів, які б дозволили розглядати справи оперативніше та на професійному рівні. Це знизить навантаження на загальні адміністративні суди та забезпечить більш швидкий доступ військових до правосуддя.

Необхідно переглянути національне законодавство щодо соціальних гарантій військовослужбовців, щоб забезпечити їхню адаптацію до умов сучасної війни. Важливо також посилити контроль за виконанням цих соціальних гарантій і збільшити фінансування програм підтримки військових.

Військові омбудсмени повинні отримати більші повноваження для моніторингу дотримання прав військовослужбовців і вирішення їхніх скарг поза судом. Це сприятиме оперативному реагуванню на порушення та зменшенню кількості конфліктних ситуацій.

Варто досліджувати та впроваджувати міжнародний досвід захисту прав військовослужбовців, зокрема з держав-членів ЄС і НАТО. Це допоможе підвищити стандарти правового та соціального захисту українських військових.

Таким чином, подальші дослідження повинні зосереджуватися на вдосконаленні правових і соціальних механізмів захисту військовослужбовців, адаптації українського законодавства до сучасних умов та впровадженні кращих міжнародних практик.

References

1. Varava, I. P., & Cherevatiuk, V. B. (2024). Zakhyst prav viiskovosluzhbovtsiv u period voiennoho stanu: pravovi mekhanizmy [Protection of the rights of servicemen during martial law: Legal mechanisms]. *Pravo Ukrainy – Law of Ukraine*, 1(70), 342–351. <https://doi.org/10.18372/2307-9061.70.18477> (in Ukrainian)

2. Maliuha, L. Yu. (2023). Zakhyst prav viiskovosluzhbovtziv v Ukraini v umovakh voiennoho stanu [Protection of servicemen's rights in Ukraine during martial law]. *Pravo i suspilstvo – Law and Society*, (6), 150–159. <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.6.22> (in Ukrainian)
3. Radchuk, A. A. (2023). Osoblyvosti zakhystu prav viiskovosluzhbovtziv administratyvnymy sudamy Ukrainy [Peculiarities of protection of servicemen's rights by administrative courts of Ukraine]. *Pravova pozytsiia – Legal Position*, (4), 148–153. <https://doi.org/10.32782/2521-6473.2023-4.30> (in Ukrainian)
4. Martselyak, O. I. (2024). Rol viiskovoho ombudsmana u zakhysti prav viiskovosluzhbovtziv [The role of the military ombudsman in protecting the rights of servicemen]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Pravo – Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Law*, (81), 56–64. <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.81.1> (in Ukrainian)
5. Pro sotsialnyi i pravovyi zakhyst viiskovosluzhbovtziv ta chleniv yikh simey: Zakon Ukrainy vid 20.12.1991 r. № 2011-XII [On social and legal protection of servicemen and members of their families: Law of Ukraine of December 20, 1991 No. 2011-XII]. (1991). *Verkhovna Rada Ukrainy – Verkhovna Rada of Ukraine*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12> (in Ukrainian)
6. Konstytutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28.06.1996 r. № 254k/96-VR [The Constitution of Ukraine: Law of Ukraine of June 28, 1996 No. 254k/96-VR]. (1996). *Verkhovna Rada Ukrainy – Verkhovna Rada of Ukraine*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (in Ukrainian)
7. Mizhnarodnyi pakt pro ekonomichni, sotsialni i kulturni prava [International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights]. (1966). *Verkhovna Rada Ukrainy – Verkhovna Rada of Ukraine*. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042 (in Ukrainian)